

छन्त्याल, चेपाङ र नेपाली भाषाको वचन, पुरुष र आदरगत तुलना

दुर्गाप्रसाद दाहाल ^a

^a महेन्द्ररत्न क्याम्पस, ताहाचल, त्रिभुवन विश्वविद्यालय

Email: durgaprasad.dahal@mrc.tu.edu.np

Article Info:

Received: August 12, 2023

Revised: September 2, 2023

Accepted: September 19, 2023

विशेष शब्द: आदरार्थी, दोस्रो भाषा, पहिलो भाषा, मातृभाषा, मातृभाषाको व्याघात, वर्णविन्यासगत त्रुटि, सङ्गति, सम्भाव्य त्रुटि

अध्ययन सार: 'छन्त्याल, चेपाङ र नेपाली भाषाको वचन, पुरुष र आदरगत तुलना' शीर्षकको यस लेखमा छन्त्याल र चेपाङ र नेपाली भाषालाई वचन, पुरुष र आदरका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । सबै भाषामा वचन, पुरुष र आदरको व्यवस्था समान किसिमको देखिँदैन । कतिपय भाषामा वचनको प्रभाव कर्ता र क्रिया दुवैमा पर्ने गरेको पाइन्छ भने कतिपय भाषामा वचनको प्रभाव कर्तामा मात्र परी क्रियामा परेको पाइँदैन । छन्त्याल र चेपाङ भाषाको वचनको प्रभाव कर्तामा मात्र परेको देखिन्छ, यिनीहरूमा नेपाली भाषामा जस्तो वचनको प्रभाव क्रियामा परेको देखिँदैन । यसले गर्दा छन्त्याल र चेपाङ भाषीले नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दा वचनका आधारमा क्रियाको सङ्गतिको प्रयोगमा कठिनाई अनुभव गर्दछन् अर्थात् उनीहरूले नेपाली भाषाको अभिव्यक्तिमा वचनका आधारमा क्रियाको सङ्गतिमा त्रुटि गर्न सक्ने देखिन्छ । यसैगरी पुरुषको प्रभाव कतिपय भाषामा कर्ता र क्रिया दुवैमा परेको पाइन्छ भने कतिपय भाषामा कर्तामा मात्र परेको हुन्छ । छन्त्याल र चेपाङ भाषामा पुरुषको प्रभाव कर्तामा मात्र सीमित रहेको देखिन्छ, नेपाली भाषामा जस्तो पुरुषको प्रभाव क्रियामा परेको देखिँदैन । यसकारण छन्त्याल र चेपाङ मातृभाषीहरूले नेपाली भाषाको प्रयोगमा पुरुषगत क्रियाको सङ्गतिको प्रयोगमा जटिलता अनुभव गर्दछन् अर्थात् उनीहरूले नेपाली भाषाको अभिव्यक्तिमा पुरुषको आधारमा क्रियाको सङ्गतिमा त्रुटि गर्न सक्ने देखिन्छ । कतिपय भाषामा आदरार्थीका विभिन्न रूपहरू पाइन्छन् भने कतिपय भाषामा आदरार्थीका विभिन्न रूपहरू पाइँदैनन् । छन्त्याल र चेपाङ भाषाको अभिव्यक्तिमा नेपाली भाषामा जस्तो आदरको तहमा विभेद पाइँदैन त्यसैले यिनीहरूले नेपाली भाषाको प्रयोगमा आदरगत प्रयोगमा कठिनाई अनुभव गर्दछन् अर्थात् उनीहरूले नेपाली भाषाको अभिव्यक्तिमा आदरगत प्रयोगमा त्रुटि गर्ने सम्भावना देखियो ।

विषय प्रवेश

नेपाल बहुभाषिक देश हो । नेपालको संविधान, २०७२ मा भाषाको सन्दर्भमा केही व्यवस्थाहरू गरिएको छ । नेपालको संविधान, २०७२ को भाग १ धारा ६ र ७ का साथै भाग ३ को धारा ३१ र ३२ मा भएका भाषासम्बन्धी व्यवस्था महत्वपूर्ण रहेका छन् । नेपालमा बोलिने सबै मातृभाषाहरू राष्ट्रभाषा हुन् भनेर नेपालको संविधान, २०७२ को धारा ६ मा व्यवस्था गरिएको छ भने धारा ७ मा देवनागरी लिपिमा लेखिने नेपाली भाषा नेपालको सरकारी कामकाजको भाषा

हुनेछ भनिएको मात्र नभई नेपाली भाषाको अतिरिक्त प्रदेशले आफ्नो प्रदेशभित्र बहुसंख्यक जनताले बोल्ने एक वा एकभन्दा बढी अन्य राष्ट्रभाषालाई कानून बमोजिम प्रदेशको सरकारी कामकाजको भाषा निर्धारण गर्न सक्नेछ पनि भनिएको छ ।

नेपालको संविधान २०७२ को धारा ३१.मा नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई आफ्नो मातृभाषामा माध्यमिक तहसम्म शिक्षा प्राप्त गर्न र कानूनबमोजिम विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक हुनेछ भनेर भनिएको छ । नेपालको संविधान २०७२ को धारा ३२ मा भाषा तथा संस्कृतिको हकसम्बन्धी यस्तो व्यवस्था गरिएको छ :

(१) प्रत्येक व्यक्ति र समुदायलाई आफ्नो भाषा प्रयोग गर्ने हक हुनेछ ।

(२) प्रत्येक व्यक्ति र समुदायलाई आफ्नो समुदायको सांस्कृतिक जीवनमा सहभागी हुन पाउने हक हुनेछ ।

(३) नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई आफ्नो भाषा, लिपि, संस्कृति, सांस्कृतिक सभ्यता र सम्पदाको संरक्षण र संवर्धन गर्ने हक हुनेछ ।

नेपालको संविधान २०७२ ले नेपालका सबै मातृभाषाको माध्यमबाट माध्यमिक तहसम्म शिक्षा लिन पाउने व्यवस्था गरेपनि व्यवहारमा त्यो कतै कतै आधारभूत तह (कक्षा १ देखि ५सम्म) सम्म आंशिक रूपमा मात्र कार्यान्वयन भएको देखिन्छ । पाठ्यसामग्री निर्माणको तहमा केही भाषाहरूको कक्षा १ देखि ५ सम्म तयार गरिए तापनि यसको पूर्ण कार्यान्वयन हुन सकेको देखिँदैन अर्थात् नेपालमा बोलिने सबै मातृभाषा माध्यमिक शिक्षाको माध्यम बन्न सकेको छैन । यसरी यसको पूर्ण कार्यान्वयन नभएसम्म मातृभाषामा शिक्षा पाउने नागरिकको हक केवल सिद्धान्त र संविधानमा मात्र सीमित हुने देखिन्छ । अझ सरकारी कामकाजको भाषाको रूपमा त नेपालमा हालसम्म नेपाली भाषा मात्र नै प्रयोग हुँदै आएको छ । त्यसैले अहिले पनि अधिकांश मातृभाषीका लागि नेपाली भाषा नै शिक्षा र सरकारी कामकाजको माध्यम बनेको छ त्यसैले नेपाली भाषा नै आजको सन्दर्भमा नेपालका विभिन्न मातृभाषीका लागि प्रयोग गर्नुपर्ने आधारभूत आवश्यकता बनेको देखिन्छ । यसरी नेपालीलाई दोस्रो भाषाका रूपमा प्रयोग गर्ने विभिन्न मातृभाषीले नेपाली भाषाको अभिव्यक्तिलाई आफ्नो मातृभाषा अनुकूल बनाएर प्रयोग गर्नु स्वाभाविक देखिन्छ । उनीहरूले नेपाली भाषाको सचेत प्रयोगमा मात्र आफ्नो मातृभाषाको प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्ने गर्दछन् । भाषा सिकाइका सन्दर्भमा मातृभाषाको व्यवस्थाले दोस्रो भाषाको सन्दर्भमा निकै महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको हुन्छ । पहिलो भाषा (मातृभाषा) र दोस्रो भाषाहरू बीच उच्चारणगत, वर्णविन्यासगत, शब्दार्थगत, शब्दभण्डारगत, व्याकरणगत तथा शैलीगत भिन्नताले गर्दा ती क्षेत्रमा विविध किसिमका त्रुटिहरू दोस्रो भाषा सिकाइका क्रममा हुने गर्दछन् । यी भिन्नतामध्ये यहाँ भाषाहरू बीच देखिने व्याकरणगत भिन्नताअन्तर्गत वचन, पुरुष र आदरका भिन्नताका कारण दोस्रो भाषा प्रयोगमा हुने त्रुटि पूर्वानुमान गर्न सकिन्छ भन्ने दृष्टिकोण अङ्गालिएको छ । पहिलो भाषासँग मिल्दो दोस्रो भाषाको विशेषता सिक्न सजिलो भए पनि नमिल्दा विशेषता सिक्नका लागि कठिनाई सिर्जना हुने हुनाले यसको लागि सचेत अभ्यास आवश्यक देखिन्छ ।

तुलनात्मक व्याकरणको उद्देश्य त्यस समय सफल हुन जान्छ जब एउटा मूल भाषाबाट विकसित भएका एवम् सम्बन्धित भिन्न भिन्न भाषाहरूको परस्पर दूरी तथा निकटताको सम्बन्ध

स्थापित गरिन्छ (म्याक्समुलर, १९६४, पृ. २३५) । यस लेखमा छन्त्याल र चेपाङ भाषासँग नेपाली भाषाको वचन, पुरुष र आदरगत तुलना गरिएको छ । वि.सं. २०७८ को जनगणना अनुसार नेपालका ४,२८२ जनसङ्ख्याले छन्त्याल भाषालाई मातृभाषाका रूपमा प्रयोग गर्दछन् । कोशी प्रदेशमा २७, वागमती प्रदेशमा ५५६, गण्डकी प्रदेशमा ३०९२, लुम्बिनी प्रदेशमा ५३३, कर्णाली प्रदेशमा ७० जनाले छन्त्याल मातृभाषा बोल्ने गरेको वि.सं. २०७८ को जनगणनामा उल्लेख गरिएको छ । यस भाषामा साहित्यिक कृतिहरू सिर्जना भएको पाइँदैन । यिनीहरूले संविधान प्रदत्त आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा लिने अवसर पनि प्राप्त गरेको देखिँदैन । वि.सं.२०७८ को जनगणना अनुसार नेपालका ५८,३९२ जनसङ्ख्याले चेपाङ भाषालाई मातृभाषाका रूपमा प्रयोग गर्दछन् । कोशी प्रदेशमा १५, मधेश प्रदेशमा २१६, वागमती प्रदेशमा ५४८८९, गण्डकी प्रदेशमा ३२०९, लुम्बिनी प्रदेशमा ५८ जनाले चेपाङ मातृभाषा बोल्ने गरेको वि.सं. २०७८ को जनगणनामा उल्लेख गरिएको छ । धादिङ (९,५९८जना), मकवानपुर (२०,६२१जना), चितवन (२३,९२६जना), गोर्खामा बस्ने चेपाङहरूले बोल्ने यस भाषामा साहित्यिक कृतिहरू सिर्जना भएको पाइँदैन । चेपाङ भाषीले पनि संविधानप्रदत्त आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर पाएका छैनन् । चेपाङहरूले नेपाली भाषालाई माध्यम भाषा बनाएर आफ्नो शैक्षिक यात्रा पूरा गर्नुपर्ने अवस्था छ । यसरी छन्त्याल र चेपाङ दुवै मातृभाषीले नेपाली भाषाका माध्यमबाट शिक्षा आर्जन गर्नुपर्ने आजको सन्दर्भमा यहाँ छन्त्याल र चेपाङ मातृभाषीका लागि नेपाली भाषाको अभिव्यक्तिका क्रममा वचन, पुरुष र आदरगत प्रयोगमा के कस्ता समस्या देखा पर्दछन् ? तिनीहरूको कारण पहिचान गर्नका लागि 'छन्त्याल, चेपाङ र नेपाली भाषाको वचन, पुरुष र आदरगत तुलना' शीर्षकको यो अध्ययनमा वचन, पुरुष र आदरका आधारमा छन्त्याल, चेपाङ र नेपाली भाषाको तुलना गरी त्यसमा देखिने भिन्नताका कारण उनीहरूले नेपाली भाषाको अभिव्यक्तिमा गर्ने सम्भाव्य त्रुटिहरूको पूर्वानुमान पनि गरिएको छ ।

समस्या कथन

नेपाली भाषा खास गरी पहिलो भाषाका रूपमा मात्र शिक्षण सिकाइ भइरहेको देखिन्छ । यसरी नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाको शिक्षणलाई व्यवस्थित गर्न सकिएको छैन । नेपालमा दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषाको शिक्षण सिकाइ अवस्थाका बारेमा गहन अध्ययन अनुसन्धान आजको टडकारो आवश्यकता रहेको सन्दर्भमा उनीहरूको भाषिक व्यवस्था पहिचान गरी नेपाली भाषासँग तुलना गर्दै कठिनाइ क्षेत्रहरू पहिचान गरी त्यसलाई निराकरण गर्ने दिशामा अघि बढ्नुपर्ने देखिन्छ । यसै सन्दर्भमा छन्त्याल र चेपाङ वक्ताहरूले नेपाली भाषाको अभिव्यक्तिमा व्याकरणगत क्षेत्रमा के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् भन्ने कुराको अध्ययनका सन्दर्भमा उनीहरूले गर्ने वचन, पुरुष र आदरगत त्रुटिहरू गर्ने कारण पहिचान गर्नका लागि यी भाषाका वचन, पुरुष र आदरगत तुलना गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

तुलनात्मक व्याकरण व्याकरणको त्यो रूप हो जसमा दुई वा धेरै भाषाहरूको व्याकरण (ध्वनि, शब्द, वाक्य) लाई तुलनात्मक अध्ययन गरिन्छ (तिवारी, २०२०, पृ.२५६) । यहाँ पनि

अध्ययनका लागि तुलनात्मक व्याकरणलाई प्रयोग गरिएको छ तर यो अध्ययन तुलनात्मक व्याकरणमा मात्र सीमित नभई ल्याडो (सन् १९५७, पृ.२) ले मातृभाषा र पहिलो भाषाको संस्कृतिले विदेशी भाषा र संस्कृतिका रूप र अर्थमा स्थानान्तरित हुन्छ भन्ने मान्यतातर्फ पनि ढल्किएको छ । नेपाली भाषासँग नेपालका विभिन्न भाषाहरूको तुलनात्मक अध्ययन त्रि.वि. शिक्षाशास्त्र, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायको स्नातकोत्तर, दर्शनाचार्य तथा विद्यावारिधि तहको शोधकार्यमा भएको पाइन्छ । न्यौपाने (२०७४) को किरात भाषाहरू र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन, यादव र ग्लोभर (सन् १९९९) द्वारा सम्पादित टपिक्स इन नेप्लिज ल्याङ्गवेज र लावती (२०७६) द्वारा नेपाली, लिम्बु, याक्खा र राजवंशी भाषाको तुलनात्मक रूप व्याकरण जस्ता अध्ययनहरूमा केही मात्रामा र स्नातकोत्तर तहको शोधकार्यमा थुप्रै तुलनात्मक अध्ययन भए पनि चेपाङ र छन्त्याल भाषासँग नेपाली भाषाको वचन, पुरुष र आदर व्यवस्थाको तुलना गरी यी भाषामा पाइने व्यतिरेकका कारण सम्भावित त्रुटिको उल्लेख गर्ने गरी अध्ययन भएको पाइँदैन । छन्त्याल र चेपाङ भाषाका विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको अभिव्यक्तिमा वचन, पुरुष र आदरगत त्रुटिहरू उनीहरूको मातृभाषाको व्यवस्थाभन्दा भिन्न भाषाको सिकाइले पनि हुन सक्छ भनी त्यस्ता त्रुटिको निराकरणका लागि छन्त्याल र चेपाङ भाषाका वचन, पुरुष र आदर व्यवस्थासँग नेपाली भाषाको वचन, पुरुष र आदरको तुलनात्मक अध्ययन गर्ने कार्य गरिएको देखिँदैन । यसरी छन्त्याल र चेपाङ भाषासँग नेपाली भाषाको वचन, पुरुष र आदरका आधारमा तुलनात्मक अध्ययन गरी यिनीहरूका बीचमा देखिने व्यवस्थागत भिन्नताका कारणले उनीहरूले नेपाली भाषाको वचन, पुरुष र आदरको अभिव्यक्तिमा गर्ने सम्भाव्य त्रुटिको पहिचान गर्नु यस अध्ययनको प्रमुख समस्या हो । यस अध्ययनमा खास गरी छन्त्याल, चेपाङ भाषासँग नेपाली भाषाका वचन, पुरुष र आदरका आधारमा व्याकरणिक व्यवस्थाको अध्ययन गरी त्यही व्याकरणिक व्यवस्थामा देखिने भिन्नताले हुने सक्ने सम्भावित त्रुटिलाई निर्देशित गर्नुलाई समस्याका रूपमा लिइएको छ । यस अध्ययनको समस्याकथनलाई निम्नानुसार बुँदामा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

(क) छन्त्याल, चेपाङ र नेपाली भाषाको वचन व्यवस्था कस्तो छ ?

(ख) छन्त्याल, चेपाङ र नेपाली भाषाको पुरुष व्यवस्था कस्तो छ ?

(ग) छन्त्याल, चेपाङ र नेपाली भाषाको आदर व्यवस्था कस्तो छ ?

(घ) वचन, पुरुष र आदर व्यवस्थाका आधारमा छन्त्याल र चेपाङ भाषीले नेपाली भाषामा गर्ने सम्भाव्य त्रुटि के कस्ता हुन्छन् ?

उद्देश्य

नेपालमा बोलिने विभिन्न भाषाहरूमध्ये चेपाङ र छन्त्याल भाषाका वचन, पुरुष र आदरगत व्यवस्थाका समानता र भिन्नताको निरूपण गरी त्यस भिन्नताका कारण उनीहरूले नेपाली भाषाको

अभिव्यक्तिमा गर्ने त्रुटिहरूको पूर्वानुमान गर्नु यस अध्ययनको उद्देश्य हो । यसलाई निम्नानुसार बुँदामा प्रस्तुत गरिएको छ :

(क) छन्त्याल, चेपाङ र नेपाली भाषाको वचन व्यवस्था तुलना गर्नु,

(ख) छन्त्याल, चेपाङ र नेपाली भाषाको पुरुष व्यवस्था तुलना गर्नु,

(ग) छन्त्याल, चेपाङ र नेपाली भाषाको आदर व्यवस्था तुलना गर्नु र

(घ) छन्त्याल र चेपाङ भाषीले नेपाली भाषामा गर्ने वचन, पुरुष र आदरगत सम्भाव्य त्रुटिको पूर्वानुमान गर्नु ।

अध्ययन विधि

यो अध्ययन गुणात्मक ढाँचा अन्तर्गत वर्णनात्मक विधिमा आधारित रहेको छ । यसमा प्रयोग गरिएको छन्त्याल भाषाका सामग्रीहरू म्याग्दी जिल्लामा बोलिने भाषाबाट सङ्कलन गरिएको छ र चेपाङ भाषाका सामग्रीहरू धादिङमा चेपाङहरूले बोल्ने भाषाबाट सङ्कलन गरिएको छ । छन्त्याल र चेपाङ मातृभाषीबाट वचन, पुरुष र आदरगत वाक्यहरू स्थलगत अध्ययनका आधारमा सङ्कलन गरी नेपाली भाषाको वचन, पुरुष र आदर व्यवस्थासँग तुलना गरिएको छ । त्यही तुलनाका आधारमा तिनीहरू बीचको भिन्नता पहिचान गरिएको छ । त्रुटिहरूको अध्ययन दोस्रो भाषा वा अन्य भाषासिकाइ वा विकासको क्रममा प्रासङ्गिक मानिन्छ (अधिकारी, २०६७, पृ. १३९) त्यसैले यहाँ ती भिन्नताका आधारमा छन्त्याल र चेपाङ मातृभाषीले नेपाली भाषाको वचन, पुरुष र आदरमा गर्नसक्ने सम्भाव्य त्रुटिको पूर्वानुमान गरिएको छ ।

यो अध्ययन व्यतिरेकी विश्लेषणमा आधारित अध्ययन हो । व्यतिरेकी विश्लेषणका निष्कर्षहरूलाई भाषा सिकाइको सुविधा र बाधाका रूपमा मात्र नभई भाषिक अनुभवको उपयोगका दृष्टिले पनि हेर्न सकिन्छ (अधिकारी, २०६७, पृ. १३४) किनकि यसमा विद्यार्थीपरक नभई विज्ञपरक दृष्टि वा अनुभवलाई पूर्वानुमानित त्रुटिको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

व्याख्या विश्लेषण

यस अध्ययनमा पहिले वचनका आधारमा छन्त्याल, चेपाङ र नेपाली भाषा त्यसपछि पुरुषका आधारमा छन्त्याल, चेपाङ र नेपाली भाषा अनि आदरका आधारमा आधारमा छन्त्याल, चेपाङ र नेपाली भाषाको व्यवस्थाको विश्लेषण गरिएको छ ।

वचनका आधारमा छन्त्याल, चेपाङ र नेपाली भाषा

१ वचनका आधारमा छन्त्याल र नेपाली भाषा : वचन नाम पदको सङ्ख्या बुझाउने व्याकरणिक अभिलक्षण हो (यादव र रेग्मी, २०५९, पृ.१९९) । नेपाली व्याकरणमा दुई ओटा वचनहरू छन्, एउटालाई जनाउने एक वचन र एकभन्दा बढीलाई जनाउने बहुवचन (शर्मा, २०७१, पृ. ४७९) । वचनको ध्यान प्रायः संज्ञा, सर्वनाम तथा त्रिमयामा राखिन्छ तर संस्कृत आदि केही प्राचीन भाषाहरूमा तथा हिन्दी आदिमा विशेषणमा पनि यसलाई ध्यान दिइन्छ (तिवारी, सन्

१९९५/९६, पृ. २३९) । वचनका आधारमा छन्त्याल र नेपाली भाषाका व्यवस्थालाई निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

तालिका सङ्ख्या १. वचनका आधारमा छन्त्याल र नेपाली भाषागत व्यवस्था

छन्त्याल भाषा	नेपाली भाषा
ना इया थुम ।	म चिया पिउँछु ।
न्हि इया थुम ।	हामी चिया पिउँछौं ।
खिस किताब पढी ।	उसले किताब पढ्यो ।
थमास किताब पढी ।	उनीहरूले किताब पढे ।

स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिका वाक्यमा छन्त्याल भाषाको 'ना' (म) ले एकवचन र 'न्हि' (हामी) ले बहुवचन बुझाएको देखिन्छ । यसैगरी 'खि' (ऊ) ले एकवचन र 'थमा' (उनीहरू) ले बहुवचन बुझाएको छ । यसबाट छन्त्याल भाषामा वचनको प्रभाव कर्तामा परेको देखिन्छ ।

छन्त्याल भाषामा 'थुम' ले 'पिउँछु' (एकवचन) र 'पिउँछौं' (बहुवचन) दुवैलाई बुझाएको देखिन्छ । त्यस्तै 'पढी' ले 'पढ्यो' (एकवचन) र 'पढे' (बहुवचन) दुवैलाई बुझाएको देखिन्छ । यसबाट छन्त्याल भाषामा एकै प्रकारको क्रियाले एकवचन र बहुवचन बुझाउने अवस्था रहेको देखियो । यसबाट वचनको प्रभाव छन्त्याल भाषाको क्रियापदमा नपरेको स्पष्ट हुन्छ । छन्त्याल भाषाको वचनको प्रभाव केवल कर्तामा पाइयो । क्रियामा वचनको प्रभाव परेको देखिएन । अर्थात् नेपाली भाषामा झैं छन्त्याल भाषाको क्रिया वचनका आधारमा रूपायन भएको पाइएन ।

२ वचनका आधारमा चेपाङ र नेपाली भाषा : वचनले सङ्ख्यालाई बुझाउँछ (शर्मा, २०७१, पृ. ४७९) । नेपाली भाषाका सन्दर्भमा हेर्दा एक बुझाउने एक वचन र एकभन्दा धेरै बुझाउने बहु वचन गरी कुनै नाम पदका दुई मात्र व्याकरणिक भेद हुन सक्छन् (यादव र रेग्मी, २०५९, पृ. १९९) । नेपाली भाषाका एकवचनमा ओकारान्त रहेका सङ्ख्येय नामसँग आउने विशेषण (भेदक सहित) बहुवचन जनाउँदा आकारान्त हुन्छ (अधिकारी, २०७९, पृ.५३) । वचनका आधारमा चेपाङ र नेपाली भाषाका व्यवस्थालाई निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

तालिका सङ्ख्या २. चेपाङ र नेपाली भाषाका वचनगत व्यवस्था

चेपाङ भाषा	नेपाली भाषा
डा फुयाङ आलनाङ ।	म वन जान्छु ।
डाइ फुयाङ आलनाङ ।	हामी वन जान्छौं ।
डा जोङना ।	म दौडन्छु ।
डाइ जोङना ।	हामी दौडन्छौं ।

स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिका वाक्यमा चेपाङ भाषाको 'डा' (म) ले एकवचन र 'डाइ' (हामी) ले बहुवचन बुझाएको छ अर्थात् 'इ' प्रत्यय लागेर चेपाङ भाषाको सर्वनाममा बहुवचन बनेको पाइन्छ । यसबाट

चेपाङ् भाषाको वचनको प्रभाव कर्तामा परेको देखिन्छ । चेपाङ् भाषामा 'आलनाङ' ले 'जान्छु /जान्छौँ' दुवैलाई अनि 'जोङना' ले 'दौडन्छु' र 'दौडन्छौँ' दुवैलाई बुझाएको छ । एउटै त्रिमया रूपले एक वचन र बहु वचन दुवै बुझाएको हुनाले चेपाङ् भाषाको क्रियामा एकवचन र बहुवचनगत भेद पाइएन तर माथि नै नेपाली भाषाको 'जान्छु', 'दौडन्छु'(एकवचन) र 'जान्छौँ' 'दौडन्छौँ' (बहुवचन) का लागि प्रयोग भएको छ । यसबाट नेपाली भाषामा वचनको प्रभाव क्रियामा परेको देखिन्छ । यसरी माथिका चेपाङ् र नेपाली भाषाको वचनको प्रभाव क्रियामा परेको छ कि छैन भनी हेर्दा नेपाली भाषामा झैं चेपाङ् भाषाको क्रिया वचनका आधारमा रूपायन भएको पाइएन ।

यसरी छन्त्याल र चेपाङ् भाषामा रहेको वचन व्यवस्थाको विश्लेषण गर्दा यिनीहरूमा वचनको प्रभाव कर्तामा मात्र सीमित देखियो, नेपाली भाषामा झैं छन्त्याल र चेपाङ् भाषामा वचनको प्रभाव क्रियामा परेको पाइएन । यसले गर्दा छन्त्याल र चेपाङ् भाषीहरूले नेपाली भाषाको अभिव्यक्तिमा वचनका आधारमा क्रियाको सङ्गति मिलाउन नसकीं त्रुटि गर्ने सम्भावना रहेको पाइयो ।

सम्भाव्य त्रुटि: छन्त्याल र चेपाङ् भाषीहरूले नेपाली भाषाको अभिव्यक्तिमा वचनका आधारमा क्रियाको सङ्गति मिलाउन नसकी निम्नानुसारको त्रुटि गर्ने सम्भावना देखियो :

हामी घर जान्छु ।

म घर जान्छौँ ।

उनीहरूले काम गन्यो ।

उसले काम गरे ।

पुरुषका आधारमा छन्त्याल, चेपाङ् र नेपाली भाषा

१ पुरुषका आधारमा छन्त्याल र नेपाली भाषा : भाषिक प्रयोगमा सहभागिताका विभिन्न स्थिति व्यक्त गर्ने व्याकरणिक अभिलक्षण पुरुष हो (यादव र रेग्मी, २०५९, पृ २०१) । पुरुषका आधारमा त्रिमयाको रूपहरूमा परिवर्तन हुन्छ तर यो कुरा संसरका सबै भाषाहरूमा पाइँदैन (तिवारी, सन् १९९५/९६, पृ. २३८) । वक्ता व्यक्तिलाई बुझाउने प्रथम पुरुष, श्रोता व्यक्तिलाई जनाउने द्वितीय पुरुष र अन्य व्यक्तिलाई जनाउने तृतीय पुरुष (शर्मा, २०७१, पृ. ४८०) । पुरुषका आधारमा छन्त्याल र नेपाली भाषाका व्यवस्था यहाँ प्रथम पुरुषगत व्यवस्था, द्वितीय पुरुषगत व्यवस्था र तृतीय पुरुषगत व्यवस्था गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

प्रथम पुरुष : प्रथम पुरुषलाई वक्ता सन्दर्भ पनि भनिन्छ । नेपाली भाषाका सन्दर्भमा वक्ताका लागि आउने 'म' र "हामी" ले प्रथम पुरुष जनाउँछन् (अधिकारी, २०७९, पृ.१८) ।

तालिका सङ्ख्या ३. छन्त्याल र नेपाली भाषाका प्रथम पुरुषगत व्यवस्था

छन्त्याल भाषा

नेपाली भाषा

ना स्कूल ह्याम ।
न्हि स्कूल ह्याम ।

म स्कूल जान्छु ।
हामी स्कूल जान्छौं ।

स्थलगत अध्ययन, २०७५

छन्त्याल भाषामा 'ना' ले 'म' र 'न्हि' ले 'हामी' लाई बुझाएको छ । यसबाट छन्त्याल भाषाको प्रथम पुरुषमा एउटै क्रियाको प्रयोग भएको छ अर्थात् छन्त्याल भाषामा म (ना) र हामी (न्हि) का लागि एउटै क्रिया 'ह्याम' को प्रयोग भएको देखिन्छ ।

द्वितीय पुरुष: नेपाली भाषामा द्वितीय पुरुषमा श्रोता वक्ताको विषय बन्छ । त्यसैले यसलाई श्रोता सन्दर्भ पनि भनिन्छ (अधिकारी, २०७९, पृ.९९) । छन्त्याल र नेपाली भाषाका द्वितीय पुरुषगत व्यवस्थालाई निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

तालिका सङ्ख्या ४. छन्त्याल र नेपाली भाषाका द्वितीय पुरुषगत व्यवस्था

छन्त्याल भाषा	नेपाली भाषा
न्हि स्कूल ह्याम ।	तँ स्कूल जान्छस् ।
न्हि स्कूल ह्याम ।	तिमी स्कूल जान्छौ ।
न्हि स्कूल ह्याम ।	तपाईँ स्कूल जानुहुन्छ ।

स्थलगत अध्ययन, २०७५

छन्त्याल भाषामा द्वितीय पुरुष कर्ताका लागि 'न्हि' मात्र प्रयोग भएको छ भने नेपाली भाषामा द्वितीय पुरुषका लागि तँ /तिमी /तपाईँ प्रयोग भएको देखिन्छ । यसबाट द्वितीय पुरुषको कर्तामा नेपाली भाषाका विविध रूप पाइन्छन् भने छन्त्याल भाषाका द्वितीय पुरुषका कर्तामा एउटै रूपको प्रयोग भएको पाइन्छ । छन्त्याल भाषामा द्वितीय पुरुष क्रिया ह्याम ले जान्छस्, जान्छौ र जानुहुन्छ तीन ओटै रूपका लागि प्रयोग भएको देखिन्छ । यसबाट पनि छन्त्याल भाषामा नेपाली भाषामा झैं द्वितीय पुरुषका क्रियामा प्रभाव परेको देखिएन ।

तृतीय पुरुष: तृतीय पुरुषमा वक्ता र श्रोता बाहेकको कथ्य विषय व्यक्त हुन्छ । यसलाई अन्य सन्दर्भ पनि भनिन्छ (अधिकारी, २०७९, पृ. ९९) । छन्त्याल र नेपाली भाषाका तृतीय पुरुषगत व्यवस्थालाई निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

तालिका सङ्ख्या ५. छन्त्याल र नेपाली भाषाका तृतीय पुरुषगत व्यवस्था

छन्त्याल भाषा	नेपाली भाषा
खि बजार ह्याम ।	ऊ बजार जान्छ ।
थमा बजार ह्याम ।	उनीहरू बजार जान्छन् ।

स्थलगत अध्ययन, २०७५

छन्त्याल भाषामा 'खि' ले 'ऊ' र 'थमा' ले 'उनीहरू' बुझाएको छ । छन्त्याल भाषामा तृतीय पुरुषका लागि 'खि' (ऊ.) का लागि र 'थमा' (उनीहरू) का लागि प्रयोग भएबाट पुरुषगत प्रभाव नेपाली भाषामा झैं पुरुषको प्रभाव कर्तामा परेको देखिन्छ । छन्त्याल भाषामा खि (ऊ) र

थमा (उनीहरू) मा एउटै क्रिया 'ह्याम' को प्रयोग भएको देखिन्छ । यसबाट छन्त्याल भाषामा पुरुषको प्रभाव तृतीय पुरुषमा परेको देखिएन ।

छन्त्याल भाषामा सर्वनामका तहमा पुरुषगत विभेद देखिएको पाइयो तर क्रियाको स्तरमा पुरुषगत भिन्नता देखिएको पाइएन । 'ह्याम' क्रियाले नै छन्त्याल भाषामा जान्छु (प्रथम पुरुष), जान्छस् (द्वितीय पुरुष) र जान्छ (तृतीय पुरुष) बुझाएको हुनाले छन्त्याल भाषाको क्रियामा प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुषगत भेद पाइएन अर्थात् नेपाली भाषामा झैं छन्त्याल भाषाको क्रिया पुरुषका आधारमा रूपायन भएको पाइएन ।

पुरुषका आधारमा चेपाङ र नेपाली भाषा

अभिव्यक्तिमा संलग्न सहभागीको प्रकृतिलाई जनाउने व्याकरणात्मक कोटिलाई पुरुष भनिन्छ । यो विशेषतः सर्वनामसँग सम्बन्धित हुन्छ (अधिकारी, २०७९, पृ.९८) । पुरुषका आधारमा चेपाङ र नेपाली भाषाका व्यवस्थालाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

प्रथम पुरुष: चेपाङ भाषाको प्रथम पुरुषगत व्यवस्था निम्नानुसार रहेको छ :

तालिका सङ्ख्या ६. चेपाङ भाषाको प्रथम पुरुषगत व्यवस्था

चेपाङ भाषा	नेपाली भाषा
डा बाहानाङ ।	म जान्छु ।
डाइ बाहानाङ ।	हामी जान्छौं ।

स्थलगत अध्ययन, २०७५

द्वितीय पुरुष : चेपाङ भाषाको द्वितीय पुरुषगत व्यवस्था निम्नानुसार रहेको छ :

तालिका सङ्ख्या ७. चेपाङ भाषाको द्वितीय पुरुषगत व्यवस्था

चेपाङ भाषा	नेपाली भाषा
वा बाहानाङ ।	तिमी जान्छौ ।
वाइ बाहानाङ ।	तिमीहरू जान्छौ ।

स्थलगत अध्ययन, २०७५

तृतीय पुरुष : चेपाङ भाषाको तृतीय पुरुषगत व्यवस्था निम्नानुसार रहेको छ :

तालिका सङ्ख्या ८. चेपाङ भाषाको तृतीय पुरुषगत व्यवस्था

चेपाङ भाषा	नेपाली भाषा
नु जोङना ।	ऊ दौडन्छ ।
नुइ जोङना ।	उनीहरू दौडन्छन् ।

स्थलगत अध्ययन, २०७५

चेपाङ भाषामा 'डा' (म) र 'डाइ' (हामी) प्रथम पुरुषका लागि, 'वा' (तिमी) र 'वाइ' (तिमीहरू) द्वितीय पुरुषका लागि प्रयोग गरिन्छन् भने 'नु' (ऊ) र 'नुइ' (उनीहरू) तृतीय पुरुषका लागि प्रयोग गरिन्छ । यस्तै 'वाहानाङ' ले चेपाङ भाषामा प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुष सबैलाई बुझाएको पाइन्छ । यसरी चेपाङ भाषामा सर्वनामका तहमा पुरुषगत विभेद

देखिएको छ तर क्रियाको स्तरमा पुरुषगत भिन्नता देखिएको पाइएन । चेपाङ भाषाको क्रियामा प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुषगत भेद पाइएन अर्थात् नेपाली भाषामा झैं चेपाङ भाषाको क्रिया पुरुषका आधारमा रूपायन भएको पाइएन ।

यसरी छन्त्याल र चेपाङ भाषामा सर्वनामका तहमा मात्र पुरुषगत विभेद देखिएको छ तर क्रियाको स्तरमा पुरुषगत विभेद देखिएको पाइएन । यसले गर्दा यिनीहरूले नेपाली भाषाको प्रयोगमा पुरुषका आधारमा क्रियाको सङ्गति मिलाउन नसकी त्रुटि गर्ने सम्भावना देखियो ।

सम्भाव्य त्रुटि : छन्त्याल र चेपाङ भाषीहरूले नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दा पुरुषका आधारमा सर्वनाम र क्रिया प्रयोगका क्रममा निम्नानुसार त्रुटि गर्ने सम्भावना देखियो ।

म बजार जान्छु ।

ऊ स्कूल जान्छु ।

तिमी स्कूल जान्छ । आदि

आदरका आधारमा छन्त्याल र चेपाङ र नेपाली भाषा

१ *आदरका आधारमा छन्त्याल र नेपाली भाषा* : आदर मुख्यतः श्रोता (द्वितीय पुरुष) र अन्य सन्दर्भ (तृतीय पुरुष) मा व्यक्त हुन्छ । यसका लागि श्रोता र सन्दर्भमा आदरार्थी सर्वनाम र अन्य सन्दर्भमा चाहिँ सर्वनामका साथै आदर जनाउने नामको प्रयोग हुन सक्छ (अधिकारी, २०७९, पृ. १०२) । नेपाली व्याकरणमा आदर जनाउने वाक्यलाई आदरार्थी वाक्य र आदर नजान्ने वाक्यलाई सामान्यार्थी वाक्य भनिन्छ (शर्मा, २०७१, पृ. ४८१) । आदरका आधारमा छन्त्याल र नेपाली भाषामा पाइने व्यवस्थालाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

तालिका सङ्ख्या ९. *दरका आधारमा छन्त्याल र नेपाली भाषामा पाइने व्यवस्था*

छन्त्याल भाषा	नेपाली भाषा
न्हि म्याग्दीरी ह्याला ।	तँ म्याग्दी गइस् ।
न्हि म्याग्दीरी ह्याला ।	तिमी म्याग्दी गयौ ।
न्हि म्याग्दीरी ह्याला ।	तपाईँ म्याग्दी जानुभयो ।
खि म्याग्दीरी ह्याला ।	ऊ म्याग्दी गयो ।
खि म्याग्दीरी ह्याला ।	उनी म्याग्दी गए ।
खि म्याग्दीरी ह्याला ।	उहाँ म्याग्दी जानुभयो ।

स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिका वाक्यमा छन्त्याल भाषाको 'न्हि' ले तँ, तिमी, तपाईँ लाई बुझाएको देखियो भने 'खि' ले ऊ, उनी, उहाँ लाई बुझाएको पाइयो । यसरी छन्त्याल भाषामा द्वितीय र तृतीय पुरुषवाचक सर्वनाममा आदरका विभिन्न तहगत व्यवस्था भएको पाइएन । यसरी माथिकै वाक्यमा छन्त्याल भाषाको क्रिया ' ह्याला' ले गइस्, गयौ र जानुभयो मात्र नभई गयो र गएलाई पनि बुझाएकाले छन्त्याल भाषाको द्वितीय र तृतीय पुरुष दुवै क्रियामा आदरगत विभेद रहेको पाइएन । छन्त्याल भाषाका सर्वनाम र क्रिया आदरका आधारमा रूपायन भएको पाइएन अर्थात् अनादर र आदर

बुझाउनका लागि छन्त्याल भाषामा एकै प्रकारका क्रियाको प्रयोग भएको पाइयो । छन्त्याल भाषामा नेपाली भाषामा झैं सर्वनाम र क्रिया दुवैमा आदरगत विभेद पाइएन ।

२ आदरका आधारमा चेपाङ र नेपाली भाषा : आदरार्थीलाई यसमा निहित आदरको मात्रा अनुसार पाँच तहमा देखाउन सकिन्छ: मध्यम आदर, उच्च आदर, विशेष आदर, उच्चतर आदर र उच्चतम आदर (अधिकारी, २०७९, पृ. १०२) । आदरका आधारमा चेपाङ र नेपाली भाषामा पाइने व्यवस्थालाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

तालिका सङ्ख्या १०. आदरका आधारमा चेपाङ र नेपाली भाषामा पाइने व्यवस्था

चेपाङ भाषा	नेपाली भाषा
नाङ जोङना ।	तँ दौङ्छस् ।
नाङ जोङना ।	तिमी दौङ्छौ ।
नाङ जोङना ।	तपाईँ दौङ्नुहुन्छ ।
नु जोङना ।	ऊ दौङ्छ ।
नु जोङना ।	उनी दौङ्छन् ।
नु जोङना ।	उहाँ दौङ्नुहुन्छ ।

स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिका वाक्यमा चेपाङ भाषाको ' नाङ' ले तँ, तिमी र तपाईँलाई बुझाएको देखिन्छ भने 'नु' ले ऊ, उनी, उहाँलाई बुझाएको छ । यसरी चेपाङ भाषामा द्वितीय र तृतीय पुरुषवाचक सर्वनाममा आदरका विभिन्न तहगत व्यवस्था रहेको पाइएन । यसरी माथिकै वाक्यमा चेपाङ भाषाको क्रिया ' जोङना' ले दौङ्छस्, दौङ्छौ र दौङ्नुहुन्छलाई मात्र नभई दौङ्छ र दौङ्छन् लाई पनि बुझाएकाले चेपाङ भाषाको द्वितीय र तृतीय पुरुषको क्रियामा आदरगत विभेद रहेको पाइएन । चेपाङ भाषाका सर्वनाम र क्रिया आदरका आधारमा रूपायन भएको पाइएन अर्थात् अनादर र आदर बुझाउनका लागि चेपाङ भाषामा एकै प्रकारका सर्वनाम र क्रियाको प्रयोग भएको पाइयो । चेपाङ भाषामा नेपाली भाषामा झैं सर्वनाम र क्रिया दुवैमा आदरगत विभेद व्यवस्था नहुने देखियो ।

यसरी छन्त्याल र चेपाङ भाषाका सर्वनाम र क्रिया आदरका आधारमा रूपायन भएको पाइएन अर्थात् अनादर र आदर बुझाउनका लागि चेपाङ र छन्त्याल भाषामा एकै प्रकारका सर्वनाम र क्रियाको प्रयोग भएको पाइयो । यसकारण छन्त्याल र चेपाङ भाषीहरूले नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दा आदरका आधारमा सर्वनाम र क्रिया प्रयोगका क्रममा त्रुटि गर्ने सम्भावना देखियो ।

सम्भाव्य त्रुटि : छन्त्याल र चेपाङ भाषीहरूले नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दा आदरका आधारमा सर्वनाम र क्रिया प्रयोगका क्रममा निम्नानुसार त्रुटि गर्ने सम्भावना देखियो ।

तँ घर जानुभयो ।

तपाईँ कहाँ जान्छस् ?

हजुर भात खा । आदि

निष्कर्ष

व्यतिरेकी विश्लेषणलाई जेम्स (१९८०, पृ. १२) ले सिकाइसँग भन्दा पनि शिक्षणसँग सम्बन्धित हुन्छ भनेका छन् । दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्नेहरूलाई पहिलो भाषा अर्थात् उसको मातृभाषाले प्रभाव पारेको हुन्छ त्यसैले दोस्रो भाषाका प्रयोक्ताले गरेका त्रुटिहरू उसका मातृभाषाको प्रभावबाट सिर्जित हुन् कि होइनन् भन्ने कुराको निर्धारण दोस्रो भाषाको व्यवस्थासँग मातृभाषाको व्यवस्थाको तुलना गरेर पहिचान गर्न सकिन्छ । यस अध्ययनमा छन्त्याल र चेपाङ मातृभाषीले नेपाली प्रयोग गर्दा वचन, पुरुष र आदरका क्षेत्रमा गर्ने त्रुटिहरूमा उनीहरूको मातृभाषाको प्रभाव पहिचानका निम्ति छन्त्याल र चेपाङ भाषासँग नेपाली भाषाको वचन, पुरुष र आदरका आधारमा तुलना गरिएको छ । यस अध्ययनका निष्कर्षहरू निम्नानुसार बुँदामा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

१ नेपाली भाषाको वचनको प्रभाव कर्ता र क्रिया दुवैमा परेको देखिन्छ भने छन्त्याल र चेपाङ भाषामा वचनको प्रभाव केवल कर्तामा सीमित रहेको देखिन्छ । भाषा शिक्षणमा दोस्रो भाषा सिक्नका लागि पहिलो भाषाको संरचना, ध्वनि व्यवस्था तथा सङ्कल्पनात्मक व्यवस्थाले 'व्याघात' सिर्जना गर्छ (ठाकुरदास, १९८०, पृ. १७५) । यसले गर्दा छन्त्याल र चेपाङ भाषीले नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा वचनका आधारमा क्रियाको रूपायन गर्न कठिन हुन्छ र उनीहरूले वचनका आधारमा नेपाली भाषाको क्रियाको सङ्गतिगत त्रुटि गर्न सक्छन् । यस्ता प्रकारका त्रुटि उनीहरूको मातृभाषाको व्याघातका कारण सिर्जित भएको हुन् ।

२ नेपाली भाषाको पुरुषको प्रभाव कर्ता र क्रिया दुवैमा परेको देखिन्छ भने छन्त्याल र चेपाङ भाषामा पुरुषको प्रभाव केवल कर्तामा सीमित रहेको देखिन्छ । यसले गर्दा छन्त्याल र चेपाङ भाषीले नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा पुरुषका आधारमा क्रियाको रूपायन गर्न कठिन हुन्छ र उनीहरूले पुरुषका आधारमा नेपाली भाषाको क्रियाको सङ्गतिगत त्रुटि गर्न सक्छन् । यस्ता प्रकारका त्रुटि उनीहरूको मातृभाषाको व्याघातका कारण सिर्जित हुन् ।

३ नेपाली भाषाको आदरको प्रभाव कर्ता र क्रिया दुवैमा परेको देखिन्छ भने छन्त्याल र चेपाङ भाषामा पुरुषको प्रभाव कर्ता र क्रिया दुवैमा परेको देखिँदैन अर्थात् यी दुवै भाषामा आदरार्थी सर्वनाम र क्रिया दुवैको व्यवस्था रहेको छैन । यी भाषामा अङ्ग्रेजीमा थयग ले जस्तै मात्र नभई तृतीय पुरुषमा पनि एउटै सर्वनामले आदरको कार्य गरेको देखिन्छ । यसले गर्दा छन्त्याल र चेपाङ भाषीले नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा आदरका आधारमा सर्वनामको प्रयोग र क्रियाको रूपायन गर्न कठिन हुन्छ र उनीहरूले आदरका आधारमा नेपाली भाषाको कर्ता र क्रिया दुवैको प्रयोगमा त्रुटि गर्न सक्छन् । यस्ता प्रकारका त्रुटि उनीहरूको मातृभाषाको व्याघातका कारण सिर्जित हुन् ।

यस प्रकारको तुलनात्मक अध्ययनले राष्ट्रभाषाका रूपमा रहेका चेपाङ, छन्त्याल र नेपाली भाषाका वक्तालाई नजिक्याउँछ । यस अध्ययनमार्फत् चेपाङ र छन्त्याल भाषी विद्यार्थीलाई नेपाली भाषाका वचन, पुरुष र आदर व्यवस्था सिकाउनका लागि शिक्षकलाई उनीहरूको कठिनाइ क्षेत्र र सम्भावित त्रुटिको ज्ञान हुन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०५७), *भाषाशिक्षण केही परिप्रेक्ष्य तथा पद्धति*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६७), *सामाजिक र प्रायोगिक भाषाविज्ञान*, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार ।

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०७९), *समसामयिक नेपाली व्याकरण*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

कानुन किताब व्यवस्था विभाग (२०७२), *नेपालको संविधान २०७२*, काठमाडौं : कानुन किताब व्यवस्था विभाग ।

गौतम, देवीप्रसाद (२०४९), *नेपाली भाषा परिचय*, ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

जेम्स / James, C. (1980). *Contrastive Analysis*. Harlow : Longman Group Limited.

ठाकुरदास (सन् १९८०), 'व्यतिरेकी विश्लेषण सिद्धान्त, *अनुप्रयुक्त भाषाविज्ञान*, सम्पा. रवीन्द्रनाथ श्रीवास्तव र अन्य,

दिल्ली : आलेख प्रकाशन ।

तिवारी, उदयनारायण (सन् १९८२), *अभिनव भाषाविज्ञान : सिद्धान्त और प्रयोग*, इलाहाबाद : किताब महल ।

तिवारी, भोलानाथ (वि.सं.२०२०), *भाषाविज्ञान कोश*, वाराणसी : ज्ञानमण्डल लिमिटेड ।

तिवारी, भोलानाथ (सन् १९९५/९६), *भाषाविज्ञान*, इलाहाबाद : किताब महल ।

तिवारी, भोलानाथ (२०२०), *भाषाविज्ञान कोश*, वाराणसी : ज्ञानमण्डल लिमिटेड ।

न्यौपाने, टङ्कप्रसाद, (२०६१), *भाषाविज्ञानको रूपरेखा*, धरान : नेपाल बुक डिपो ।

न्यौपाने, टङ्कप्रसाद (२०७४), *किरात भाषाहरू र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन*, काठमाडौं : नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

म्याक्समुलर (सन् १९६४), *भाषाविज्ञान पर भाषण*, (अनु. हेमचन्द्र जोशी), लखनऊ : हिन्दी समिति, सूचना विभाग ।

यादव / Yadav, Y. & Glover, W.W. (1999). *Topics in Nepalese Linguistics*. Kathmandu : Royal Nepal Academy.

यादव, योगेन्द्रप्रसाद र रेग्मी, भीमनारायण (२०५९), *भाषाविज्ञान*, कीर्तिपुर : न्यु हिरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।

राष्ट्रिय तथ्याङ्क विभाग (२०७८), *राष्ट्रिय जनगणना २०७८*, काठमाडौं : राष्ट्रिय तथ्याङ्क विभाग ।

लम्साल, रामचन्द्र (२०७१), *नेपाली भाषा र व्याकरण*, काठमाडौं : सनलाइट पब्लिकेशन ।

लायन्स / Lyons, J.(2008). *Language and Linguistics : an Introduction*. Cambridge University Press.

लावती, हरिचन्द्र (२०७६), *तुलनात्मक रूप व्याकरण*, काठमाडौँ : नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

ल्याडो / Lado, R. (1957). *Linguistics across cultures*. Ann Arbor : University of Michigan press.

शर्मा, दीप्ति (सन् १९७५), *व्याकरणिक कोटियाँ का विश्लेषणात्मक अध्ययन*, पटना : बिहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी ।

शर्मा, मोहनराज (२०७१), *प्रज्ञा नेपाली सन्दर्भ व्याकरण*, काठमाडौँ: नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

श्रीवास्तव, रवीन्द्रनाथ (सन् १९९४), *हिन्दी भाषाका समाजशास्त्र*, दिल्ली : राधाकृष्ण प्रकाशन प्रा.लि. ।

सक्सेना, बाबुराम (१९९९), *सामान्य भाषाविज्ञान*, प्रयाग : हिन्दी साहित्य सम्मेलन ।